

ชื่อวิทยานิพนธ์ : รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : นางสาวอินทรา นวสัมฤทธิ์

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรรณา), ดร. ป.ธ. ๙, พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ),
ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา).

: ศ.ดร.วัชร งามจิตรเจริญ ป.ธ. ๙, พธ.บ., M.A. (ปรัชญา),
อ.ด. (ปรัชญา).

วันสำเร็จการศึกษา : ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ เพื่อ ๑) ศึกษาเรื่องพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) วิเคราะห์ความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธไทยที่มีต่อพระพุทธเจ้า และ ๓) เสนอรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า :

๑) พระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาททรงเป็นมนุษย์ธรรมดาที่เกิด แก่ เจ็บและตาย ตามที่พบในประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดี แต่พระองค์ทรงมีความพิเศษกว่ามนุษย์ทั่วไป คือ (๑) องค์ประกอบทางกายภาพประกอบด้วย ๑. มหาปุริสลักษณะ ๒. อนุพยัญชนะ และ ๓. พระฉัพพรรณรังสี ที่เกิดขึ้นอย่างครบถ้วนในพระองค์ทำให้พระองค์ทรงมีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำจากบุคลิกภายนอกที่สร้างศรัทธาต่อผู้พบเห็น และ (๒) องค์ประกอบทางจิตภาพประกอบด้วย ๑. พุทธคุณ ๙ ๒. ทศพลญาณ ๑๐ และ ๓. โลกุตตรธรรม ๙ เป็นองค์คุณจากการตรัสรู้ ทำให้พระองค์ทรงมีปรีชาญาณหยั่งรู้ในทุกเรื่อง เป็นที่พึ่งอันประเสริฐยิ่ง เป็นพระศาสดาเป็นบรมครู ผู้ทรงรู้ชัดตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งและนำพาให้ศาสนิกชนพ้นทุกข์ได้จริง

๒) พระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อที่ชัดเจน คือ ตถาคตโพธิสัตถา แต่ชาวพุทธไทยยังมีความเชื่อนอกเหนือคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อในไสยศาสตร์ จนเกิดเป็นความเชื่อที่ผสมผสานกัน ความเชื่อสัมพันธ์กับพฤติกรรมและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจกระทำการต่าง ๆ ถ้ามีความเชื่อที่ไม่ถูกต้องในพระพุทธเจ้า ย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และการกระทำที่ผิดต่อพระองค์ ผู้กระทำไม่อาจหลีกเลี่ยงผลกระทบที่ได้กระทำนั้น หลักการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า คือ (๑) ปฏิบัติตามพุทธประสงค์ ให้ถือพระธรรมวินัย

เป็นพระศาสดา และ (๒) การพัสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ด้วยความเข้าใจในหลักธรรมที่เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนานั้น ๆ สำหรับสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าที่ชาวพุทธไทยต้องการพบได้แก่ ๑) ต้นโพธิ์ ๒) สถูปหรือเจดีย์ ๓) พระบรมสารีริกธาตุ ๔) ภาพพระพุทธเจ้าและภาพพุทธประวัติ ๕) ธรรมจักรและรอยพระพุทธบาท ๖) พระพุทธรูป และ ๗) พระเครื่อง แต่ที่พบปัญหาความไม่เข้าใจและปฏิบัติไม่ถูกต้องต่อสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ซึ่งก็เท่ากับปฏิบัติไม่ถูกต้องต่อพระพุทธเจ้า

๓) รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า ประเด็นที่ ๑ รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้ามีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเถรวาท แต่อาจจะไม่ได้บันทึกเป็นเรื่องเฉพาะไว้เนื่องจากให้ความสำคัญกับหลักธรรมมากกว่าพุทธประวัติ สำหรับหลักการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าได้แก่ (๑) การเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกระทำประทักษิณ (๒) การถวายการต้อนรับพระพุทธเจ้า และ (๓) การแสดงความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยได้นำข้อมูลในพระไตรปิฎก อรรถกถาและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระพุทธศาสนาเถรวาท มาสร้างเป็นรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า และประเด็นที่ ๒ รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าที่มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลสามารถประยุกต์เป็น (๑) หลักการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า และ (๒) รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทในอนาคต

ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงจบกระบวนการวิจัยด้วยการศึกษาเรื่องพระพุทธเจ้าและนำเสนอรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

Dissertation Title : The Model of Practice to The Buddha According to Theravada Buddhism

Researcher : Ms. Intira Navasumrit

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phramaha Somboon Vuddhikaro (Phanna), Dr. - Pali VII, B.A. (English), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies).

: Prof. Dr. Watchara Ngamchitchareon - Pali ix, B.A. (Buddhist Studies), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy).

Date of Graduation : 31 March 2014

ABSTRACT

The purposes of this thesis are: 1) to study about the Buddha in Theravada Buddhism. 2) to analyze the Buddhists' beliefs and practices toward the Buddha and 3) to present the model of practice to the Buddha according to Theravada Buddhist Principles.

The results showed that 1) The Buddha in Theravada Buddhism was a human being who was born, and was of pain and death like others as found in historical and archaeological evidences. However, He was a super human. His physical components are:- 1. The Mahapurisalakkana 2. Anuvyanjana and 3. Chabbannaramsi. These were the great man's characteristic that led Him to be the leader and caused faith to people who had met Him. His spiritual components are:- the 9 Buddhaguna, the 10 Dasabalanana, and the 9 Lokuttaradhammas that are the real knowledge from His enlightenment. Hence, these components cause Him to know everything so people respect Him as the Prophet, and as the Supreme Teacher who obviously knows the reality of what has led one to stop the real sufferings congregations.

2) Theravada Buddhism is of the clear principle of faith which is called Tathagatabodhisaddha. However, Thai Buddhists still believe in what is not the

Buddha's teaching such as the belief in divine, and in the superstitions because of which the beliefs are mixed together. The beliefs related to the behavior which influences the decision and the action. If they have any incorrect belief in the Buddha that belief would affect the inappropriate behavior. That is to say, they did the wrong action to the Buddha. Therefore, they cannot avoid the Karmic retribution. The practices to the Buddha are: (1) to comply with the order to hold the Buddha's discipline as the Prophet. (2) to respect to the symbols of the Buddha. The Buddha's symbols are as follows:- 1) the Bodhi Tree 2) Stupa or Pagoda 3) Buddha's relics 4) Buddha Image Carved 5) Dhammacakka and Buddha's Footprint 6) Buddha Image and 7) the Amulets. However, people do not understand how to do and they practice wrongly with invalid symbol of the Buddha. Therefore, it is an improper practice to the Buddha.

3) From the model of practice to the Buddha according to Theravada Buddhist Principle, it is found that in the first point, the data about the practice to the Buddha appeared in Theravada literatures, but they might have not been recorded, because the more importance of the Doctrinal Principles had been given rather than the Buddha's biography. Regarding the principles of practice to the Buddha, they are:- 1. to meet and to make a triple circumambulation the Buddha, 2. to welcome the Buddha, and 3. to show their respects to the Buddha. The information from the commentaries and interviewing the expert in Theravada Buddhism are also used to build up in the new patterns. In the second point, it is found that the pattern of practice to the Buddha has been in existence since the Buddha's time. It can be applied into new models which are: 1) the Pattern or Principle of practice to the Buddha and 2) the Model of Practice to the Buddha according to Theravada Buddhism.

Therefore, this research can be concluded by presenting the Theravada Buddhist Principle to the Buddha and the Model of Practice to the Buddha According to Theravada Buddhism in the Future.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จเรียบร้อยลงด้วยดี ด้วยความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากผู้มีพระคุณหลายท่าน ผู้วิจัยจึงขอแสดงความขอบคุณท่านทั้งหลายไว้ ณ ที่นี้ พระสุธีธรรมานวัตร ,ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร ,ดร. และ ศ.ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ ผู้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาในการทำวิทยานิพนธ์ ที่ช่วยให้คำแนะนำแนวทางในการเขียนวิทยานิพนธ์ที่ครบถ้วนสำเร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์ และอาจารย์ทุกรูป/ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่เมตตาตลอดเวลาอันมีค่าของท่านให้ผู้วิจัยสัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์จนครบถ้วน

ขอกราบขอบพระคุณ พระเมธาวิเชียร ,ผศ.ดร. และ ผศ. รท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ผู้สอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำในการวิเคราะห์ด้านต่าง ๆ เพิ่มเติม ทำให้วิทยานิพนธ์นี้มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์มากขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์สังวร อ่อนสนิท ที่เมตตาตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่เมตตาช่วยตรวจบทคัดย่อภาษาอังกฤษ และคณะเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย/เจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุกท่านที่ให้คำแนะนำในการเรียนตลอดหลักสูตร และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินการทำวิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุทร) และเรืออากาศตรีอภิชาติ พรสี ที่ให้คำปรึกษาแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง รวมทั้งช่วยตรวจและแก้ไขการอ้างอิงพระคัมภีร์ และกัลยาณมิตรนิสิต ปริณญาเอก รุ่นที่ ๗ ทุกรูป/ท่านที่ให้กำลังใจอันดีงามตลอดมา

ขอขอบคุณครอบครัว นวสัมฤทธิ์ และเพื่อนร่วมงานทุกท่านที่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก วิทยาเขตจักรพงษ์ภูวนารด ที่ให้กำลังใจเสมอมา

ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งใจในความเมตตาและน้ำใจนี้ จึงขอขอบพระคุณทุกท่านทั้งที่ปรากฏนามและไม่ปรากฏนามเป็นอย่างยิ่ง ขอบุญกุศลที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้และอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย จงเป็นพลวปัจจัยปกป้องคุ้มครองทุกท่านให้มีความสุขความเจริญในชีวิตหน้าที่การงาน มีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากทุกข์โศกโรคภัย และสมหวังในสิ่งที่ปรารถนา

นางสาวอินทรา นวสัมฤทธิ์

๓๑ มีนาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
สารบัญตาราง	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๑๐
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๑๑
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๑๑
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑๒
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๒
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๒๑
๑.๘ กรอบแนวคิดของการวิจัย	๒๒
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๒๓
บทที่ ๒ พระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๔
๒.๑ พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๔
๒.๑.๑ แนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๖
๒.๑.๑.๑ แนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้าโดยทั่วไป	๒๖
๒.๑.๑.๒ แนวคิดพระพุทธเจ้าตามรูปศัพท์	๒๗
๒.๑.๑.๓ แนวคิดพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา	๒๗
๒.๑.๒ พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๘
๒.๑.๒.๑ พระประวัติโดยย่อของพระพุทธเจ้า	๓๐
๒.๑.๒.๒ ความเป็นพระพุทธเจ้า	๓๒

๒.๑.๒.๓	ประเภทของพระพุทธรเจ้า	๓๔
๒.๑.๒.๔	จำนวนของพระพุทธรเจ้า	๓๕
๒.๑.๒.๕	พุทธรกิจ ๕	๓๖
๒.๒	พัฒนาการแนวคิดเรื่องพระพุทธรเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๕
๒.๒.๑	แนวคิดพระพุทธรเจ้าครั้งพุทธกาล	๓๕
๒.๒.๑.๑	ความเชื่อในพระพุทธรเจ้า	๓๕
๒.๒.๑.๒	พระกายพระพุทธรเจ้า	๔๐
๒.๒.๑.๓	ธรรมกายพระพุทธรเจ้า	๖๑
๒.๒.๑.๔	พุทธปาฏิหาริย์พระพุทธรเจ้า	๖๓
๒.๒.๒	แนวคิดพระพุทธรเจ้าในสังคมไทยปัจจุบัน	๓๘
๒.๒.๒.๑	ความเชื่อในพระพุทธรเจ้า	๓๘
๒.๒.๒.๒	พระพุทธรเจ้ากับสังคมไทย	๘๑
๒.๓	บทสรุป	๘๖
บทที่ ๓	การปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๕
๓.๑	การปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๕
๓.๑.๑	หลักการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้า	๘๕
๓.๑.๑.๑	การปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าด้วยสัมมาทิฐิ	๙๐
๓.๑.๑.๒	การปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าด้วยมิจฉาทิฐิ	๑๐๔
๓.๑.๒	ผลการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้า	๑๐๔
๓.๑.๒.๑	ผลการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าด้วยสัมมาทิฐิ	๑๐๔
๓.๑.๒.๒	ผลการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าด้วยมิจฉาทิฐิ	๑๐๕
๓.๑.๓	พระพุทธรเจ้าทรงกำหนดแนวทางเรื่องพระศาสดา	๑๐๕
๓.๑.๓.๑	ความเป็นมาของแนวทางเรื่องพระศาสดา	๑๐๖
๓.๑.๓.๒	พระธรรมและวินัย	๑๑๑
๓.๑.๓.๓	การบูชาสัญลักษณ์แทนพระพุทธรเจ้า	๑๑๔
๓.๑.๔	ความเชื่อในพระพุทธศาสนา	๑๑๕
๓.๑.๔.๑	หลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อ	๑๑๖
๓.๑.๔.๒	แนวคิดนักวิชาการพระพุทธศาสนากับความเชื่อ	๑๒๑
๓.๑.๕	ทฤษฎีสัญลักษณ์ทางศาสนา	๑๒๖

๓.๑.๕.๑ สัญลักษณ์ทางศาสนาทั่วไป	๑๒๖
๓.๑.๕.๒ สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา	๑๓๒
๓.๒ การปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าและสัญลักษณ์แทนพระองค์ในสังคมไทย	๑๕๗
๓.๒.๑ ความเชื่อและความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์	๑๕๘
๓.๑.๑.๑ พัฒนาการความเชื่อของมนุษย์	๑๕๙
๓.๑.๑.๒ ประเภทของความเชื่อ	๑๖๑
๓.๑.๑.๓ ประโยชน์ของความเชื่อ	๑๖๕
๓.๒.๒ การปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าของชาวพุทธไทย	๑๖๖
๓.๒.๒.๑ ความเชื่อในพระพุทธเจ้า	๑๖๗
๓.๒.๒.๒ การปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าของชาวพุทธไทย	๑๖๘
๓.๒.๒.๓ การปฏิบัติต่อสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า	๑๖๙
๓.๓ บทสรุป	๑๗๓
บทที่ ๔ รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๗๕
๔.๑ หลักการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๗๕
๔.๑.๑ พัฒนาการแนวคิดเรื่องความเชื่อในพระพุทธเจ้า	๑๗๖
๔.๑.๑.๑ ความเชื่อพระพุทธเจ้าของชาวพุทธครั้งพุทธกาล	๑๗๖
๔.๑.๑.๒ ความเชื่อพระพุทธเจ้าของชาวพุทธไทยในสังคมปัจจุบัน	๑๗๗
๔.๑.๒ สัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า	๑๘๐
๔.๑.๒.๑ คุณค่าและความสำคัญ	๑๘๑
๔.๑.๒.๒ ปัญหาการใช้สัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า	๑๘๒
๔.๑.๓ รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า	๑๘๓
๔.๑.๓.๑ รูปแบบในครั้งพุทธกาล	๑๘๓
๔.๑.๓.๒ รูปแบบในปัจจุบัน	๑๙๑
๔.๒ หลักการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทในทัศนะผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๙๔
๔.๒.๑ ผลการสัมภาษณ์	๑๙๔
๔.๒.๒ สรุปผลการสัมภาษณ์	๒๐๕
๔.๓ รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๐๗
๔.๓.๑ หลักการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า	๒๐๘
๔.๓.๒ รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าในอนาคต	๒๑๐

๔.๔ บทสรุป	๒๑๑
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๒๑๓
๕.๑ บทสรุป	๒๑๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๑๖
บรรณานุกรม	๒๑๗
ภาคผนวก	๒๒๖
ประวัติผู้วิจัย	๒๓๐

สารบัญตาราง

แผนภูมิ	หน้า
แผนภูมิ ๑ กรอบแนวคิดรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๒
แผนภูมิ ๒ พัฒนาการแนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๖๗
แผนภูมิ ๓ พัฒนาการแนวคิดเรื่องความเชื่อพระพุทธเจ้าของชาวพุทธครั้งพุทธกาล และชาวพุทธไทยปัจจุบัน	๑๗๕
แผนภูมิ ๔ กรอบแนวคิดรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๕๓
แผนภูมิ ๕ หลักการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า	๒๐๘
แผนภูมิ ๖ รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าในอนาคต	๒๑๐
ตาราง	
ตาราง ๑ สัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ๘ ประการ	๑๘๐
ตาราง ๒ สรุปประเด็นคำถาม ๑๕ ข้อ	๒๐๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คัมภีร์พระไตรปิฎกและปกรณ์วิเสศ

ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นการอ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารามราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัยนั้น หมายถึงการระบุชื่อคัมภีร์ และระบุเล่ม/ข้อ/หน้า ของพระไตรปิฎก เล่มนั้น ๆ เช่น **ที. ม. (บาลี) ๑๐/๓๕/๑๕**. หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี) เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๓๕ หน้าที่ ๑๕ เป็นต้น และคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ ในการอ้างอิงพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัยนั้น หมายถึงการระบุ ชื่อคัมภีร์และระบุเล่ม/ข้อ/หน้า ของพระไตรปิฎก เล่มนั้น ๆ เช่น **ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕/๑๖**. หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย) เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๓๕ หน้าที่ ๑๖ เป็นต้น อักษรย่อที่ใช้ในที่นี้ มีดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ล.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)

สํ.นิ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สพ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทสมรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ธา.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ธาตุกถา	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

มิลินท.	(ไทย) =	มิลินทปัญหาปกรณ์	(ภาษาไทย)
---------	---------	------------------	-----------

ข. คัมภีร์อรรถกถา

ส่วนอรรถกถาทั้งหมดที่อ้างอิงในสารนิพนธ์นี้ ใช้อรรถกถาฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นหลัก ระบุถึงชื่อคัมภีร์/เล่ม/หน้า เช่น ที. ส. อ. (ไทย), ๑๒/๑๕๑-๑๕๒. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค อรรถกถาสุมังคลวลลิตี เล่ม ๑๒ หน้า ๑๕๑-๑๕๒. เป็นต้น อักษรย่อที่ใช้ในสารนิพนธ์นี้ มีดังนี้

อรรถกถาพระสูตรต้นปิฎก

ที.ปา.อ.	(ไทย) = ทีฆนิกาย	สุมังคลวลลิตี	ปาฎิกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.จ.ทุก.อ.	(ไทย) = อังคุตตรนิกาย	มโนรूपมี	ทุกนิบาตอรรถ	(ภาษาไทย)
ข.ธ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	ธรรมบท	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ข.ป.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	สัทธรรมปกาสิ	ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ข.พุทธ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	มรุตตวลลิตี	พุทธวังสอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ค. คำอธิบายคำย่อภาษาอังกฤษ

ibid.	ibiden	เรื่องเดียวกัน
n.d.	no date	ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์
n.p.	no place	ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์
p.	page	หน้าและพหุพจน์ใช้ pp.
tr.	translated by	แปลโดย